

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

June / Haziran 2019, 23 (1): 127-147

**Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arasındaki
İlişki Üzerine Bir Araştırma***

*A Study On the Relationship Between Cultural Adaptation and Religious Coping of
Refugee Students*

Zeynep Özcan

Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Bilimleri Anabilim Dalı
Assistant Professor, Karabük Uni., Faculty of Divinity, Department of Science of Religion
Karabük, Turkey

zeynepozcan@karabuk.edu.tr
orcid.org/0000-0002-6140-6771

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

* Bu makale, 1. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi'nde sözlü olarak sunulan ve basılmayan "Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir. / *This article is produced by developing and partially modifying the content of the paper entitled "A Research On The Relationship Between Cultural Adaptation and Religious Coping of Refugee Students" which is presented verbally at the 1st International Congress of Human And Social Sciences Research and which is not published.*

Received / Geliş Tarihi: 9 January / Ocak 2019

Accepted / Kabul Tarihi: 6 May / Mayıs 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2019

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Haziran/June

Volume / Cilt: 23 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa:** 127-147

Cite as / Atıf: Özcan, Zeynep. "A Study On the Relationship Between Cultural Adaptation and Religious Coping of Refugee Students [*Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/1 (June 2019): 127-147. <https://doi.org/10.18505/cuid.510680>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

**128 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...
A Study On the Relationship Between Cultural Adaptation and
Religious Coping of Refugee Students**

Abstract: The aim of this study is to determine what kind of religious coping activities the refugee students forced to emigrate to Turkey due to the devastating reasons such as war and violation of rights apply in order to overcome their traumatic lives and the relationship between the use of these religious coping activities and their adaptation to the culture they live in. The fact that religion has important functions in dealing with all difficulties, especially forced migration, makes it a matter of interest about what kind of religious coping process refugees have experienced for making their lives bearable. Therefore, this research is based on the assumption that the refugees mostly struggle with difficulties by using positive religious coping methods and try to achieve cultural adaptation through this struggle. The sample was selected from the refugee students from Syria, Iraq and Afghanistan continuing their education in different departments of Karabük University and in different high schools of Karabük National Education Directorate in 2017-2018 academic year. "Cultural Adaptation" and "Religious Coping Styles" scales were applied to the sample with an average age of 18. According to the research findings, cultural adaptation and positive religious coping levels of the sample group are above the average, and negative religious coping levels are below the average. There was found a positive meaningful correlation between cultural adaptation and positive religious coping of which relation was determined through some independent and demographic variables ($r = .269$). Therefore, it is thought that providing spiritual care for refugee students might increase the level of cultural adaptation.

Summary: The aim of this study is to determine what kind of religious coping activities the refugee students forced to emigrate to Turkey due to the devastating reasons such as war and violation of rights apply in order to overcome their traumatic lives and the relationship between the use of these religious coping activities and their adaptation to the culture they live in. The fact that religion has important functions in dealing with all difficulties, especially forced migration, makes it a matter of interest about what kind of religious coping process refugees have experienced for making their lives bearable. Therefore, this research is based on the assumption that the refugees mostly struggle with difficulties by using positive religious coping methods and try to achieve cultural adaptation through this struggle. The study that was conducted according to correlational survey model, used the questionnaire technique by implementing the "Cultural Adaptation" and "Religious Coping Styles" scales together with a personal information form. The sample of the study was chosen by random sampling, and consisted of 112 volunteer refugee students from Syria, Iraq and Afghanistan, studying at different departments of Karabük University and different public high schools in Karabük.

While analyzing the data, firstly, averages were calculated by obtaining total scores of the scales. In order to reveal whether students' cultural adaptation levels differ by various variables or not, t-test (Independent Samples t-test), one-way analysis of variance (Oneway ANOVA) and Scheffe Test were applied. While analyzing relations related to religious coping, non-parametric 'Man Whitney U' and 'Kruskall Wallis H' tests were applied in accordance with the result of the normality test. In the study in which correlation test was applied to determine the relationship between cultural adaptation and religious coping, the lowest p-value was predicated as .05 to determine the level of statistical significance.

According to the findings, sample group's levels of cultural adaptation ($\bar{X} = 3,27$) and positive religious coping ($\bar{X} = 3,42$) were above the average, and the level of negative religious coping ($\bar{X} = 1,77$) was below the average. Cultural adaptation levels of the sample group has shown significant statistical differences in terms of the nationality variable. Accordingly, Syrian students had higher cultural adaptation scores ($\bar{X} = 3,48$) than Iraqi ($\bar{X} = 3,19$) and Afghani students ($\bar{X} = 3,06$), and the difference among them was statistically meaningful ($p < .01$).

There wasn't detected any significant relationship between 'negative religious coping' levels of the sample and demographic and other independent variables; however, there were seen statistically significant differences just in terms of nationality, gender and age range among other demographic variables. Accordingly, female students scored higher ($\bar{X} = 64,46$) in positive coping than male students ($\bar{X} = 47,32$). The difference between them is statistically meaningful ($p < .01$). Students at the ages of 21-24 scored higher in positive religious coping ($\bar{X} = 70,54$) and the difference between them and the students at the ages of 14-16 ($\bar{X} = 47,47$) reached meaningful level, next to this Syrian students had higher levels of positive religious coping ($\bar{X} = 62,91$) and this reached a meaningful difference ($p < .01$) when compared with the averages of Afghani students ($\bar{X} = 42,63$). Moreover, there was a positive significant relationship between cultural adaptation and positive religious coping ($r = .269$, $n = 112$, $p = .004$).

Forced migration caused by wars is a traumatic experience including material and moral loss. The greatest contribution of spirituality in this kind of negative experiences causing severe stress is through positive religious coping. Hence, religious and spiritual beliefs not only enable cognitive satisfaction by offering the most satisfying answers to traumatic victims' search for meaning, yet also help them to accept the situation. This is caused due to a sense of devotion, and contribute to both their struggle with the trauma and their post-traumatic development.

According to the research findings, there is a significant relationship between students' cultural adaptation and 'positive religious coping' tendency. Therefore, providing these students with spiritual care and counseling might contribute to their integration process. Moreover, it has been seen that it is important to conduct value-centered projects and activities which would prevent both refugee students and locals to marginalize each other, and would improve the culture of living-together. It is also important to provide governmental and non-governmental support for these projects and activities. On the other hand, launching free language courses to resolve communication problems, which are obstacles for integration, and establishing socio-cultural networks in and around the campus for constituting more compatible relationships among the students would improve the students' integration capability.

Keywords: Psychology of Religion, Religious Coping, Cultural Adaptation, Migration, Refugee.

Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma

Öz: Bu araştırmanın amacı savaş ve hak ihlalleri gibi yıkıcı sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalan ve yaşamlarına Türkiye'de devam eden mülteci öğrencilerin bu travmatik yaşantının üstesinden gelme konusunda hangi dinî başa çıkma etkinliklerine başvurduklarını ve bu tercihin kültürel uyumlarıyla olan ilişkisini ortaya koymaktır. Dinin başta zorunlu göç olmak üzere yaşanan her türlü zorlukla başetmede önemli işlevlere sahip olması, mültecilerin yaşamlarını katlanılabilir kılma adına ne tür bir dinî başa çıkma süreci yaşadıklarını ilgi ve merak konusu haline getirmektedir. İşte bu merakla şekillenen araştırma, mültecilerin daha çok olumlu dinî başa çıkma yöntemini kullanarak zorluklarla mücadele ettikleri ve bu mücadeleyle kültürel uyumu yakalamaya çalıştıkları varsayımına dayanmaktadır. Araştırmanın örnekleme 2017-2018 öğretim yılında Karabük Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde ve Karabük Milli Eğitim Müdürlüğü'nün lise düzeyindeki farklı okullarında öğrenimlerine devam eden Suriye, Irak ve Afganistan kökenli mülteci öğrenciler arasından tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiştir. Yaş ortalaması 18 olan örneklem grubuna "Kültürel Uyum" ve "Dinî Başa Çıkma Tarzları" ölçekleri uygulanmıştır. İlişkisel tarama yöntemine uygun olarak anket tekniği kullanılan araştırma bulgularına göre örneklem grubunun kültürel uyum ve olumlu dinî başa çıkma düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu, olumsuz dinî başa çıkma düzeylerinin ise ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Bazı bağımsız ve demografik değişkenlerle ilişkisi belirlenen 'kültürel uyum' ile 'olumlu dinî başa çıkma' arasında da pozitif yönde anlamlı bir

130 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...
ilişki olduğu tespit edilmiştir (r=.269). Bu nedenle mülteci öğrencilere manevi bakım sağlanmasının, onların kültürel uyum düzeylerini yükselteceği düşünülmektedir.

Özet: Bu araştırmanın amacı savaş ve hak ihlalleri gibi yıkıcı sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalan ve yaşamlarına Türkiye’de devam eden mülteci öğrencilerin bu travmatik yaşantının üstesinden gelme konusunda hangi dinî başa çıkma etkinliklerine başvurduklarını ve bu tercihin kültürel uyumlarıyla olan ilişkisini ortaya koymaktır. Dinin başta zorunlu göç olmak üzere yaşanan her türlü zorlukla başetmede önemli işlevlere sahip olması, mültecilerin yaşamlarını katlanılabilir kılma adına ne tür bir dinî başa çıkma süreci yaşadıklarını ilgi ve merak konusu haline getirmektedir. İşte bu merakla şekillenen araştırma, mültecilerin daha çok olumlu dinî başa çıkma yöntemini kullanarak zorluklarla mücadele ettikleri ve bu mücadeleyle kültürel uyumu yakalamaya çalıştıkları varsayımına dayanmaktadır. İlişkisel tarama yöntemine uygun olarak yapılan araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verilerini elde etmek için kişisel bilgi formu ile birlikte ‘Kültürel Uyum’ ve ‘Dinî Başa Çıkma Tarzları’ ölçekleri kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2017-2018 öğretim yılında Karabük Üniversitesi’nin farklı bölümlerinde ve Karabük Millî Eğitim Müdürlüğü’nün lise düzeyindeki farklı okullarında öğrenimlerine devam eden Suriye, Irak ve Afganistan kökenli mülteci öğrenciler arasından tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiş araştırmaya gönüllü 112 öğrenciden oluşmaktadır.

Veriler analiz edilirken öncelikle ölçeklerin toplam skorları elde edilerek ortalamalar hesaplanmıştır. Öğrencilerin kültürel uyum düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak üzere t-test (Independent Samples t-test), tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) ve Scheffe testi kullanılmıştır. Dinî başa çıkma ile ilgili ilişkilere bakılırken de normallik testi sonucuna uygun olarak parametrik olmayan testlerden ‘Man Whitney U’ ve ‘Kruskall Wallis H’ testleri uygulanmıştır. Kültürel uyum ile dinî başa çıkma arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon testinin yapıldığı araştırmada, istatistiksel anlamlılık düzeyini belirlemek için en düşük p değeri olarak .05 baz alınmıştır.

Araştırma bulgularına göre örneklem grubunun kültürel uyum ($\bar{X}=3,27$) ve olumlu dinî başa çıkma düzeyleri ortalamasının üstünde olup ($\bar{X}=3,42$), olumsuz dinî başa çıkma düzeyleri ise ortalamasının altındadır ($\bar{X}=1,77$). Örneklem grubunun kültürel uyum düzeyleri, demografik değişkenlerden sadece örneklemin uyruğuna göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir. Buna göre Suriyeli öğrencilerin kültürel uyum düzeyleri ($\bar{X}=3,48$), Irak ($\bar{X}=3,19$) ve Afganistan ($\bar{X}=3,06$) kökenli öğrencilerden daha yüksek olup, aralarındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<.01$).

Örneklem grubunun ‘olumsuz dinî başa çıkma’ düzeyleri ile demografik ve bazı bağımsız değişkenlerle arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamışken ‘olumlu dinî başa çıkma düzeyleri’ ile demografik değişkenlerden sadece uyruk, cinsiyet ve yaş aralığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar görülmüştür. Buna göre kız öğrencilerin olumlu dinî başa çıkma düzeyleri ($\bar{X}=64,46$) erkek öğrencilerden ($\bar{X}=47,32$) daha yüksektir. Aradaki farklılık ise istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<.01$). Ayrıca 21-24 yaş aralığında olan öğrencilerin olumlu dinî başa çıkma düzeylerinin daha yüksek olduğu ($\bar{X}=70,54$) ve 14-16 yaş aralığında olan öğrencilere göre ($\bar{X}=47,47$) aradaki farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı görülen araştırmada, Suriye kökenli öğrencilerin olumlu dinî başa çıkma düzeyleri ($\bar{X}=62,91$) daha yüksek bulunmuş ve Afganistan’lı öğrencilerin ortalamasına göre ($\bar{X}=42,63$) anlamlı bir farklılık düzeyine ulaşmıştır ($p<.05$). Ayrıca araştırma bulgularına göre kültürel uyumun dinî başa çıkma tarzlarından sadece olumlu dinî başa çıkma ile arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (r=.269, n=112, p=.004).

Savaşlara bağlı olarak yaşanan zorunlu göç, maddi ve manevi kayıplar içeren travmatik bir yaşantıdır. Şiddetli ve yüksek düzeyde strese yol açan bu tür olumsuz yaşantılarla mücadelede maneviyatın en büyük katkısı ise olumlu dinî başa çıkma yoluyla olmaktadır. Nitekim

dinî ve manevi inançlar, travma mağdurunun anlam arayışına en tatminkâr cevaplar sunarak ona bilişsel tatmin sağlamasının yanı sıra imanın getirdiği teslimiyet duygusuyla durumu kabullenme aşamasına geçmesinde yardımcı olmakta ve travmayla mücadelesine olduğu kadar travma sonrası gelişimine de katkı sağlamaktadır. Dinin, özellikle zorunlu göç gibi insan gücünü aşan engellemeler karşısında çaresizlik içine düşen bireyin yeniden uyum düzeyine ulaşmasını kolaylaştırıcı bir fonksiyon ürettiği olması onu ayrı bir yerde konumlandırmaktadır. Nitekim yapılan bazı çalışmalar, sıkıntılı zamanlarda Tanrı'yla olumlu bir ilişki içinde bulunarak imtihan, sabır, şükür, dua, tevekkül, Tanrı'ya sığınma ve hayatı yeniden anlamlandırma gibi olumlu dinî başa çıkma unsurlarına yönelmenin ruh ve beden sağlığı üzerinde koruyucu, iyileştirici ve telafi edici etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Zira yaptığı makul, tatminkâr ve ikna edici açıklamalar dini, insanlar için önemli bir direnç kaynağı haline getirmektedir.

Araştırma bulguları mülteci öğrencilerin kültürel uyumları ile “olumlu dinî başa çıkma” etkinliklerine yönelmeleri arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu nedenle mülteci öğrencilerin manevi rehberlik ve destek faaliyetlerine dahil edilmelerinin entegrasyon sürecine daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca gerek mülteci öğrencilerin gerekse yerel halk ve öğrencilerin birbirlerini ötekileştirici yaklaşım içine girmelerini engelleyecek ve birlikte yaşama kültürünü geliştirecek değer merkezli proje ve faaliyetler yürütülmesinin ve bu faaliyetlerin hem sivil toplum örgütleri hem de devlet eliyle desteklenmesinin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Entegrasyonun önündeki en büyük engellerden birisi olan dil problemini ortadan kaldırmak üzere ücretsiz dil kurslarının açılmasının ve ayrıca kampüs ve çevresinde öğrencilerin daha uyumlu ilişkiler geliştirebileceği sosyo-kültürel ağlar kurulmasının bu konuda olumlu katkılar üretebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dinî Başa Çıkma, Kültürel Uyum, Göç, Mülteci.

GİRİŞ

İnsanın varoluşuyla eş zamanlı bir olgu olan stres, hayatın ayrılmaz bir parçası olarak her daim yaşanmaktadır. Nitekim gerek ölüm, doğal felaketler ve savaş gibi travmatik olaylar, gerekse evlenme, tartışma ve yeni bir göreve başlama gibi günlük yaşam olayları, insanların sürekli stres altında yaşamalarına sebep olmaktadır. Yaşanan olayın, varlığı tehdit eden bir durum olarak algılanması ve bu yönde zihinsel bir yorum ve değerlendirme yapılması halinde yıkıcı birtakım tepkiler ortaya çıkmaktadır ki bu da kendini baş ağrısı, mide rahatsızlıkları ve tansiyon gibi fiziksel; korku, endişe, geri çekilme gibi psikolojik; ya da unutkanlık, odaklanamama ve takıntılı düşünce gibi zihinsel olarak gösterebilmektedir.¹ Bu anlamda stres, bireyin, denge mekanizmalarını bozma eğilimi gösteren durumlara verdiği tepkiler olarak tanımlanabilir.² Stres verici olay veya durumu varlığına tehdit olarak algılayan ve söz konusu belirtileri yaşamaya başlayan birey, “bu durumda ne yapabilirim?” veya “bu sorunla nasıl başa çıkabilirim?” gibi bir sorgulamanın içine düşerek olumsuzlukların giderilmesi, yaşanan zorluğun üs-

¹ Rita L. Atkinson v.dğr., *Psikolojiye Giriş*, trc. Yavuz Alogan, 6. Baskı (İstanbul: Arkadaş Yayınları, 2010), 489-504, Susan Folkman, “Positive Psychological States And Coping With Severe Stress”, *Social Science Medicine* 45/8 (1997): 1207, Zuhâl Baltaş - Acar Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2012), 28-38, Richard S. Lazarus - Susan Folkman, *Stress, Appraisal, and Coping* (New York: Springer, 1984), 32-37, Behlül Tokur, *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011), 33-45.

² Baltaş -Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 23, Lazarus - Folkman, *Stress, Appraisal and Coping*, 11, Nesrin Hisli Şahin, *Stes Nedir? Ne Değildir? Stresle Başa Çıkma: Olumlu Bir Yaklaşım*, ed. Nesrin Hisli Şahin, 4. Baskı (Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 1981), 2.

132 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...

tesinden gelinmesi ve anlam kaybının önlenmesi için yeni bir değerlendirme aşamasına girer.³ Stres halinde organizmanın işleyişi ve psiko-sosyal uyumu bozulacağından yaşanan stresin yönetilmesi ve kontrol altına alınması gerekir. Zira stres altındaki bireyin kendine olan güveni ve özsaygısı zedeleneyeceği gibi anlama ve denetleme kabiliyetinin sınırlanması da söz konusu olabilmektedir. Böylesi bir durumda karar vermede zorlanan birey, olay üzerindeki hakimiyetini kaybederek yetersizlik duygusuyla karşı karşıya kalma tehlikesi altındadır. İşte tam bu noktada bu tehlikeyi bertaraf etmek üzere başa çıkma mekanizması devreye girmektedir.⁴ Bu anlamda *başa çıkma*, yıkıcı stresin etkisini kontrol altında almaya yönelik gösterilen bilişsel ve duygusal bir çaba veya davranışsal girişimler olarak tanımlanmaktadır.⁵

Psikoloji tarihine bakıldığında her ne kadar bilinçdışı savunma mekanizmaları ve genetik olarak programlanmış tepkiler de başa çıkma stratejisi olarak kabul edilse de⁶ bilişsel faaliyetlerin bu süreçte özellikle öne çıktığını söylemek gerekir. Nitelik kavram olarak Lazarus tarafından geliştirilen başa çıkma,⁷ zor zamanlarda zor kararları ya da tercihleri gerektiren aktif bir süreçtir.⁸ Bu yönüyle tepkisel refleks olarak ortaya çıkan savunma mekanizmalarından ayrılan başa çıkma sürecinde algılama, yorumlama, değerlendirme, karar verme, olayların mantıklı tarafını görme ve karşıt tepki geliştirme gibi bilişsel bir aktivite söz konusudur.

Baş çıkma faaliyetleri, sorunun niteliği, yaş, cinsiyet ve kişilik gibi unsurlar tarafından belirlenir. Çünkü insanlar, içinde buldukları şartlar ve sahip oldukları özellikler çerçevesinde bir mücadelenin içine girerler.⁹ Bu mücadele eğer uygun başa çıkma yolları kullanılarak yapılıyor ve bu şekilde stres kontrol altına alınabiliyorsa süreç hakimiyetle sonuçlanır. Ancak yetersiz ya da uygunsuz bir başa çıkma çabasının tükenmeyle sonuçlanıp organizmayı hastalıklara açık hale getirebileceği de bilinmektedir.¹⁰

³ Lazarus – Folkman, *Stress, Appraisal and Coping*, 36, Susan Folkman v.dğr. “Dynamics of Stressful Encounter Cognitive Appraisal, Coping and Encounter Outcomes”, *Journal of Personality and Social Psychology* 50/5 (1986): 993, Naci Kula, “Deprem ve Dinî Başa Çıkma”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002): 236-237, Ali Ayten, *Tanrı’ya Sığınmak, Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 61.

⁴ Ralph W. Hood v.dğr., *The Psychology of Religion An Empirical Approach* 2nd Edition, (New York: The Guilford Press, 1996), 439, Şükran Çevik Demir, *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dinî Başa Çıkma* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2013), 43, Halil Ekşi, *Baş çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2001), 15, Baltaş – Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 138-139, Hatice Acar, *Kur’an Kurslarına Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri, Dinî Başa Çıkma Faaliyetleri ve Psikolojik İyilik Halleri* (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014), 43, Susan Folkman – Judith Tedlie Moskowitz, “Coping: Pitfalls and Promise”, *Annual Review of Psychology* 55 (2004) 747, Ayşe Murat, *Yas ve Dinî Başa Çıkma: Bir Klinik Örneklem Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi, RTE Üniversitesi 2018), 88.

⁵ Susan Folkman v.dğr., “Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms”, *Journal of Personality and Social Psychology* 50/3 (1996): 571-579, Folkman – Moskowitz, “Coping: Pitfalls and Promise”, 747-748, Ferda Aysan, “Baş çıkma Stratejisi Ölçeğinin Türkçe Formunun Oluşturulması”, *Ege Eğitim Dergisi* 3/1 (2003): 123.

⁶ Ayşegül Durak – Nesrin Hisli Şahin, “Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri İçin Uyarlanması”, *Türk Psikoloji Dergisi* 10/34 (1995): 57.

⁷ Acar, *Kur’an Kurslarına Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri*, 43.

⁸ Demir, *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dinî Başa Çıkma*, 48, Acar, *Kur’an Kurslarına Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri*, 43.

⁹ Ayşe Sibel Türküm, *Stresle Başa Çıkma ve İyimserlik* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999), 45, Şahin, *Stres Nedir? Ne Değildir?* 11-12, Baltaş -Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 39, Halil Ekşi, *Baş çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 25, Halil Ekşi, “Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ile Başa Çıkma Tarzları: Kanonik Korelasyonel Bir Analiz”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 10/4 (2010): 2141-2176.

¹⁰ Baltaş -Baltaş, *Stres ve Başa Çıkma Yolları*, 27, Ekşi, *Baş çıkma, Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 17, Demir, *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dinî Başa Çıkma*, 52.

Pargament'e göre başa çıkma faaliyetleri, anlam duygusunu koruma ve dönüştürme çabasını içermektedir.¹¹ Zira insanlar kendilerine sıkıntı veren zorlu yaşam olaylarında mevcut olan anlamı korumak ya da yaşanan olaya farklı bir anlam atfetme yoluyla anlamı dönüştürmek isterler. Bunu da soruna odaklanıp, çözüme yönelik alternatif yollar aramak ya da sorunun insanda oluşturduğu duyguları yönlendirmek suretiyle yaparlar. Literatürde '*problem odaklı*' ya da '*duygu odaklı*' başa çıkma olarak da bilinen bu yöntemlerden hangisinin tercih edileceği, kültürün ürünü olan insanın içinde bulunduğu şartlara ve sahip olduğu özelliklere göre farklılık arz etmektedir. Ayrıca problemin çözülüp çözülemeyeceğine dair kanaatin de bu tercihte etkili olduğu bilinmektedir. Yaşam süresince öğrenilebildiği gibi, eğitim ve terapi yöntemiyle de geliştirilebilen başa çıkma etkinliği bazen anlamlandırma gibi bilişsel, bazen kabullenme gibi duygusal, bazen de spor yapma ya da ibadet etme gibi davranışsal olarak kendini gösterebilmektedir.¹² Stres kaynaklarının çeşitliliği birden fazla başa çıkma stratejisinin aynı anda kullanılmasını gerekli kılabilmekte ve bu durum, mücadelede daha etkili sonuçlar alınmasını sağlayabilmektedir.¹³

1. DİNİ BAŞA ÇIKMA

Hayatın bir baş etme ya da başa çıkma süreci olduğu düşünülürse din doğal olarak bu sürecin bir parçası olmaktadır. Özellikle dinî bir bağlanma içinde olan bireylerin zorluk ve kriz anlarında dine yönelip ilahi yardıma başvurdukları bilinen bir gerçektir. Dinî bir bağlanma içinde olmasalar bile seküler yöntemlerin işe yaramadığını düşünen bireyler için de dinin iyi bir alternatif olduğu söylenebilir. Zira yaptığı makul, tatminkâr ve ikna edici açıklamalar dini, insanlar için önemli bir direnç kaynağı haline getirmektedir.¹⁴ Bireye sıkıntılarıyla yüzleşme ve üstesinden gelme cesareti kazandırarak onun bu süreci insani gelişimi için fırsata dönüştürmesine imkân sağlayan dinin, bu yönüyle başa çıkma yöntemleri içinde ayrı bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵

Zorlukların üstesinden gelmede dinî ve manevi değerlerden destek almayı içeren *dinî başa çıkma* süreci, dinî referansların bireyin anlam arayışına katkı sağlama süreci olarak da ifade edilmektedir. Pargament'e göre din, bireyin başa çıkma sürecinde anlam kazandırmanın yanı sıra kontrol ve güven duygusu verme, teselli ve rehabilite etme, yakınlık ve destek sunma ve hayatını dönüştürmek isteyenlere katkıda bulunma gibi fonksiyonlar üretmektedir.¹⁶ Nitekim zihinsel bir şema olarak insanların olayları algılamasını etkileyen din, algılanan bu olayların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesine imkan sağlayarak psikolojik iyi oluşa hizmet

¹¹ Kenneth I. Pargament – Mark S. Rye, *Forgiveness as a Method of Religious Coping, Dimensions of Forgiveness: Psychological Research Theological Perspectives*, ed. Everett Worthington (London: Templeton Foundation Press, 1998), 62.

¹² Folkman - Moskowitz, "Coping: Pitfalls and Promise", 747, Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak*, 38.

¹³ Susan Folkman – Richard S. Lazarus, "If It Changes It Must Be A Process: Study Of Emotion And Coping During Three Stages Of A College Examination", *Journal of Personality and Social Psychology* 28/1 (1985): 150-170.

¹⁴ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi*, (Trabzon: Eser Ofset, 2017), 111-112, Kübra Saral, *Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Stresle Başa Çıkma Tarzları Eğitim Öğretim Yaşantılarında Stresle Başa Çıkma ve Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2013), 44-45.

¹⁵ Kenneth I. Pargament, "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme", tcm. Ali Ulvi Mehmedoğlu, *ÇÜİFD* 5/1 (Ocak-Haziran 2005): 288-290, Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak*, 42, 48.

¹⁶ Kenneth I. Pargament, *The Psychology of Religion and Coping Theory, Research, Practice* (New York: The Guilford Press, 1997), 234-235, Kenneth I. Pargament v.dğr., "The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Validation of the RCOPE", *Journal of Clinical Psychology* 56/4 (2000): 521.

134 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...

eder.¹⁷ Örneğin bireyin hayata ve ölüme doğru anlamı atfetmesine yardımcı olarak bilişsel ve duygusal bir tatmin sağlar (el-Mülk 67/2). Bireyin travmatik yaşantılarını imtihan vesilesi saymasını isteyerek onu teskin ve teselli eder (el-Bakara 2/155, el-Âli İmrân 3/186). Aynı zamanda yaşadığı her türlü olumsuzluğa karşı sabretmesini ve tam bir teslimiyet ve tevekkülle duruma rıza göstermesini öğütleyerek onu rehabilite eder (el-Bakara 2/45, 112, 131, el-Âli İmrân 3/17, 120, 125, el- Mâide 5/11, el- Nîsa 4/81, el- Râ'd 13/30, el-İbrâhim 14/12, el- Mü'minun 23/111, el- Kasas 28/54, el- Ankebût 29/59, el- İnsan 76/12.).

Kaldı ki ona her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek güce dolayısıyla iç denetim ve kontrole sahip olduğunu hatırlatarak özgüven ve umut aşılar (el-Bakara 2/286). Bunun yanı sıra, hatalı tercih ve yaşantıları sonucu yaşanan pişmanlığı dengelemek üzere tevbe mekanizmasına dikkat çekerek ona kaybettiği özsaygısını yeniden kazandırır. Hatta bununla da kalmaz bilinci yapılandırarak dönüşümüne katkı sağlar (el-Bakara 2/37, 160, 286, el-Âli İmrân 3/89, el- Mâide 5/74, el-Âraf 7/153, el- Tevbe 9/74). Kendisiyle iletişimin her şart ve durumda mümkün olduğunu ve hiçbir zaman yalnız kalmayacağını vadederek ona adeta psikolojik destek sağlar (el-Furkan 25/77, el- Bakara 2/186, el- Âraf 7/55, el- Mü'min 40/60). Ayrıca kanaatkarlık duygusuyla elindekilerle yetinmenin önemini belirterek hayatın olumsuzluklarına değil güzelliklerine odaklanmasını ve şükretmesini telkin etmek suretiyle yaşam doyumunu yükseltir (el- Nisâ 4/147, el- En'âm 6/53, el- İbrâhim 14/7, el- Nahl, 16/114, el-Mülk 67/23). Bütün bu katkıların yanı sıra varlığının kendisi dışındaki diğer varlıklarla anlam kazandığını vurgulayarak "öteki" ile olan ilişkilerini sağlıklı bir zemine oturtmak suretiyle ona sosyal destek sağlar (el- Nîsa 4/136, el- Hucûrat 49/10, el- Mâide 5/2).¹⁸ Ancak ifade etmek gerekir ki sözü edilen bu fonksiyonların işlevsel hale gelebilmesi insanların din ile bütünleşme düzeyine bağlıdır. Yani din insan hayatına ne kadar yer etmişse başa çıkma sürecinde de o kadar etkin rol oynar.¹⁹

Birey sorunlarıyla başa çıkmaya çalışırken eğer Tanrı ile iş birliğine ve güvene dayalı bir ilişkinin içine girebiliyorsa bu süreç 'olumlu dinî başa çıkma' süreci olarak kabul edilmektedir. Allah'a yönelme, dua, hayra yorma, teslimiyet, affetme, dönüşüm ve istikamet arayışı gibi unsurları ve hedefleri içeren bu süreçte, birey tamamen işbirlikçi bir yaklaşım sergileyebileceği gibi kendi kendine yetme ya da aktif teslimiyetçi bir yaklaşım sergileme gibi bir stratejiyi de benimseyebilir.²⁰ Buna mukabil birey eğer yaşadığı olumsuzluklardan Tanrı'yı sorumlu tutarak onunla gerginlik, çatışma ve mücadele temelli bir ilişki içinde bulunuyorsa buna da 'olumsuz dinî başa çıkma' süreci denilmektedir. Tanrı'nın gücünü ve adaletini sorgulama, şerre yorma ve manevi hoşnutsuzluk gibi unsurları içeren bu süreç, olumsuzlukların Tanrı'dan gelen bir ceza olarak kabul edilmesi sebebiyle ümitsizlik, çaresizlik ve öfke duygularının yoğun yaşandığı bir süreçtir.²¹

¹⁷ Daniel N. McIntosh, "Religion -as- Schema With Implication For The Relation Between Religion And Coping", *The International Journal For The Psychology of Religion* 5/1 (1995): 10, John Maltby - Liza Dayb, "Religiouy Orientation, Religious Coping and Appraisals of Stress: Assessing Primary Appraisal Factors in the Relationship Between Religiosity and Psychological Well-Being", *Personality and Individual Differences* 34 (2003): 1214.

¹⁸ Zeynep Özcan, "Birlikte Yaşamının İmkânı Olarak 'Öteki'yi Anlamak", *Hız Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku, Kutlu Doğum Sempozyum Bildirileri* (Mardin, 17-19 Nisan 2015), (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016), 531-544.

¹⁹ Pargament, "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme", 304.

²⁰ Kenneth I. Pargament v.dğr., "Religion and The Problem-Solving Process: Three Styles of Coping", *Journal for the Scientific Study of Religion* 27 (1988): 90-104.

²¹ Kenneth I. Pargament v.dğr., "Patterns of Positive and Negative Religious Coping With Major Life Stressors", *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998): 710-724, Kenneth I. Pargament v.dğr., "The Many Methods of Religious Coping, 519-543.

2. MÜLTECİLERİN KÜLTÜREL UYUM SÜRECİ

Bilindiği üzere mülteci kavramı yaşadığı ülkede varlığının çeşitli sebeplerle tehdit ve tehlike altında olduğunu düşünen ve bu nedenle yaşamına farklı bir ülkede devam etmek zorunda kalan bireylerin durumunu ifade etmek için kullanılır.²² Söz konusu tehdit ve tehlikelerin başında savaşlar gelmektedir. Örneğin 15 Mart 2011 tarihinde başlayan Suriye iç savaşı, milyonlarca Suriyeliyi gerek hak ihlalleri gerekse siyasi ve ekonomik sebeplerden dolayı ülkelerini terk etmek ve başka ülkelere sığınmak zorunda bırakmıştır. Afganistan ve Irak'da yaşanan savaşların da aynı duruma yol açtığı bilinmektedir. Türkiye, gerek güvenlik gerekse siyasi, iktisadi ve dinî standartları bakımından kendi coğrafyasında iç savaş nedeniyle göç etmek zorunda olan mültecilerin en çok tercih ettiği ülkelerden biridir.²³ Nitekim 2018 yılında sadece Suriye'den gelen sığınmacı sayısının 3.587.930 olduğunu belirten Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün istatistiklerine göre bu sayının yaklaşık % 47'si (1.678.204) 5 ile 24 arasında değişen okul çağı nüfusuna karşılık gelmektedir.²⁴

Yapılan çalışmalar mültecilerin sağlık, güvenlik, barınma ve eğitimin yanında sosyo-kültürel uyumla ilgili problemleri olduğunu göstermektedir.²⁵ Literatürde "entegrasyon" kelimesiyle karşılık bulan sosyo-kültürel uyum, farklı toplumsal unsurların belli bir bütünlük içinde biraraya gelerek topluma hakim olan değerlerin içselleştirilmesini ifade etmektedir.²⁶ Mülteci bireyin, sosyal dışlanma ve ayrımcılık yaşamadan ama kendi kültüründen de kopmadan sosyo-kültürel yapıya entegre olması, düşünüldüğü kadar kolay gerçekleşmeyebilir. Kaldı ki belirli bir sosyal sistemin sadece kültürüne değil yapısına da katılmayı gerekli kılan bu sürecin olumlu neticelenmemesi halinde kültür şoku, gettolaşma veya marjinalleşme gibi olumsuz durumların ortaya çıkması söz konusudur.²⁷ Tüm toplumu etkileyecek bu tür olumsuzlukların bertaraf edilmesinde mültecilerle birlikte yerel halkın değer algısının davranışlarına etkisi önem arz eder. Zira entegrasyon, hem mültecilerin toplumsal değer, kural ve davranış modelleriyle uyumu, hem de ev sahibi toplumun mültecilerin kültürel hayatlarının tezahürlerine yönelik oluşturduğu reaksiyonlarla ilişkilidir. Bu bakımdan da karşılıklı gerçekleşmesi gereken çift yönlü bir süreçtir.²⁸ Zorunlu göç, mülteciler açısından travmatik etkileri olan bir yaşantıdır.²⁹ Bu olumsuzluğun etkilerini azaltmada yerel halkın kucaklayıcı tavrı kadar mülteci bireyin olaya atfettiği anlamın da büyük önemi vardır. Zira uyum süreci, gerçeği

²² Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Kavramlar Dizini", erişim: 10 Kasım 2018 http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%C4%B1m_icler.pdf 46-47.

²³ Erol Özdemir, "Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları", *Savunma Bilimler Dergisi* 16/1 (Ma yıs 2017): 122.

²⁴ Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, "Geçici Koruma", erişim: 5 Aralık 2018 http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik

²⁵ Bk. Sinan Zevalsiz - Emine Gündoğ, "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği)", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017): 3190, Yusuf Ziya Karipek, "Asylum-Seekers Experience and Acculturation: a Study of Syrian University Students in Turkey", *Turkish Journal of Middle Eastern Studies* (2017): 105-133, Zeynep Sağır, *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 115, Yıldırım alp v.dğr., "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma", *Bilgi* 35 (Kış 2017): 122, Mücahit Navruz, *Bütünleşme ve Ayrışma İkileminde Kent Mültecileri: Konya'da Suriyeli Mülteciler* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015), Erdi Cengiz, *Suriyeli Ortaokul Öğrencilerinin Psikososyal Uyum Sorunları ile Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, 2018).

²⁶ Gordon Marshall, "Toplumsal Entegrasyon ve Sistem Entegrasyonu", *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınbay - Derya Kömürcü, (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999), 744.

²⁷ John W. Berry, "Acculturation: Living Successfully in two Cultures", *International Journal of Intercultural Relations* 29 (2005): 704-705.

²⁸ Tuomas Martinkainen, "Din Göçmenler ve Entegrasyon", tcm, Nebile Özmen, *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2010/1): 266, 274. Yıldırım alp v.dğr., "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma", 111.

²⁹ İbrahim Balcıoğlu, *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç* (İstanbul: Elit Kültür Yayınları, 2007), 69, 82.

136 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkılmaları Arası...

doğru bir şekilde algılamanın yanı sıra ona doğru anlamı atfetmeyi, kendini kabul, motivasyon ve güven konusunda yeterli olmayı ve toplum içindeki rolün bilinerek gelecekte beklenen ve amaçları iyi belirlemeyi gerektirir.³⁰ Dolayısıyla tek bir merkezi yörüngesi bulunmayan bu sürecin farklı değişkenlerin etkisine açık olduğu söylenebilir. Bu değişkenler içerisinde dinin özel bir yere sahip olduğu ise muhakkaktır.³¹ Zira zorunlu göç, bir yandan mültecilerin dinî inanç, algı, tutum ve örgütlenmelerinde etkili olurken diğer yandan mültecilerin din ile ilişkileri, onların yabancı toplumdaki her türlü yaşantısına yön vermektedir.³²

Dinî inanç ve değerler, özellikle zorunlu göç gibi insan gücünü aşan engellemeler karşısında çaresizlik içine düşen bireyin yeniden uyum düzeyine ulaşmasını kolaylaştırıcı bir fonksiyon üretmektedir. Nitekim mülteciler için geçmiş ve gelecek arasında köprü vazifesi yapan din, yeni toplumda yaşayacakları referans kaybına cevap olması bakımından rehabilite edici bir etkiye sahiptir. Ayrıca dinin ırkçı eğilimlere eleştirisi ve evrensel ahlaki değerlere olan vurgusunun da entegrasyona olumlu katkı sağladığı ve bu anlamda koruyucu bir fonksiyon ürettiği söylenebilir.³³ Bunun yanı sıra topluma yerleşip kökleştiği andan itibaren toplumun sosyal varlığıyla kaynaşarak bireyleri bütünleştirici bir işleve sahip olan dinin, insanları ayrılığa düşmemeleri konusunda uyarması ve böylece birlik, beraberlik, barış ve kardeşliğe vurgu yapmasının da hem mülteciler hem de yerel halk için teskin ve teselli edici bir işlevi vardır.³⁴

Dinin başta zorunlu göç olmak üzere yaşanan her türlü zorlukla başetmede önemli işlevlere sahip olması, mültecilerin yaşamlarını katlanılabilir kılma adına ne tür bir dinî başa çıkma süreci yaşadıklarını ilgi ve merak konusu haline getirmektedir. İşte bu merakla şekillenen çalışma, mültecilerin daha çok olumlu dinî başa çıkma yöntemini kullanarak zorluklarla mücadele ettikleri ve bu mücadeleyle kültürel uyumu yakalamaya çalıştıkları varsayımına dayanmaktadır.

3. YÖNTEM

Araştırmanın amacı savaş ve hak ihlalleri gibi yıkıcı sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalan ve yaşamlarına Türkiye’de devam eden Suriye, Afganistan ve Irak kökenli öğrencilerin bu travmatik yaşantının üstesinden gelme konusunda hangi dinî başa çıkma etkinliklerine başvurduklarını ve bu tercihin kültürel uyumlarıyla olan ilişkisi ortaya koymaktır.

İlişkisel tarama yöntemine uygun olarak yapılan araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın nicel verilerini elde etmek için kişisel bilgi formu ile birlikte ‘Kültürel Uyum’ ve ‘Dinî Başa Çıkma Tarzları’ ölçekleri kullanılmıştır.

Araştırmada, Türk kültürüne standardizasyonu Ekşi (2001) tarafından yapılan ‘Dinî Başa Çıkma Tarzları Ölçeği’ kullanılmıştır. Pargament ve arkadaşları (1998)³⁵ tarafından geliştirilen ölçekte bireylerin çeşitli yaşam olayları karşısında din ve inançlarından ne ölçüde yararlandıklarını belirlemeye çalışan olumlu ve olumsuz ifadeler yer almaktadır. Toplam 14 maddeden oluşan ölçek, dörtlü likert tipi formatında hazırlanmıştır. ‘Olumlu dinî başa çıkma’ alt boyutunun güvenilirliği .64, ‘olumsuz dinî başa çıkma’ alt boyutunun güvenilirliği .63 olarak hesaplanmıştır. Dinî Başa Çıkma Ölçeği’nin tamamının güvenilirliği ise .69’dur.³⁶

³⁰ Mahmut Tezcan, *Dış Göç ve Eğitim* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2000), 10.

³¹ Tuomas Martinkainen, “Din Göçmenler ve Entegrasyon”, 263.

³² Nebile Özmen, “Göçün 50. Yılında Entegrasyon ve Din İlişkisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya’da Türkler”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/19 (2011): 400,410.

³³ Nebile Özmen, “Göçün 50. Yılında Entegrasyon ve Din İlişkisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya’da Türkler” 401.

³⁴ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, 13. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları 2014), 348-350.

³⁵ Pargament v.dğr., “Patterns of Positive and Negative Religious Coping With Major Life Stressors”, 710-728.

³⁶ Ekşi, *Başaçıkma, Dinî Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 69-72, Demir, *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başaçıkma*, 74.

Kültürel Uyum Ölçeği Sağlık ve Aydın (2018) tarafından geliştirilmiştir. Mültecilerin yaşadıkları çevreye uyumunu ve Türkiye'ye ilişkin algılarını ölçmek üzere hazırlanan ölçek 14 maddeden oluşmaktadır. 8 maddesi ters olarak hesaplanan ölçek 5'li likert tipinde olup Cronbach Alpha değeri .63 olarak hesaplanmıştır.³⁷

Araştırmanın örneklemini 2017-2018 öğretim yılında Karabük Üniversitesi'nin farklı bölümlerinde ve Karabük Milli Eğitim Müdürlüğü'nün lise düzeyindeki farklı okullarında öğrenimlerine devam eden Suriye, Irak ve Afganistan kökenli mülteci öğrenciler arasından tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiştir. Araştırma için örnekleme grubuna 150 adet anket formu dağıtılmış ve bu formlar gönüllülük esasına uygun olarak uygulanmıştır. Türkçe öğrenim gören bu öğrencilere ayrıca Arapça ve Farsça tercüman desteği sağlanmıştır. Bu formların 38'i, maddelerin bir kısmı işaretlenmediği veya gelişigüzel işaretlendiği için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Toplamda 112 anket formunun değerlendirildiği araştırmada istatistiksel analizler SPSS 25.0 paket programıyla yapılmıştır.

Veriler analiz edilirken öncelikle ölçeklerin toplam skorları elde edilerek ortalamalar hesaplanmıştır. Öğrencilerin kültürel uyum düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak üzere t-test (Independent Samples t-test), tek yönlü varyans analizi (Oneway ANOVA) ve Scheffe testi kullanılmıştır. Dinî başa çıkma ile ilgili ilişkilere bakılırken de normallik testi sonucuna uygun olarak parametrik olmayan testlerden 'Man Whitney U' ve 'Kruskall Wallis H' testleri uygulanmıştır. Kültürel uyum ile dinî başa çıkma arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon testinin yapıldığı araştırmada, istatistiksel anlamlılık düzeyini belirlemek için en düşük p değeri olarak .05 baz alınmıştır.

3.1. Bulgular

Araştırmaya katılan örnekleme grubunun demografik özellikleri incelendiğinde öğrencilerin %58'sinin lise, %42'sinin üniversite öğrencisi olduğu görülmektedir. %53,6'sının kız, %46,4'ünün ise erkek olduğu belirlenen örnekleme grubunun yaş ortalaması 18 olup, bu grubun %28,6'sının 14-16, %50'sinin 17-20, %21,4'ünün ise 21-24 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. %40,2'si Suriyeli olan öğrencilerin, %33'ü Irak, %26,8'i ise Afganistan kökenlidir. Örneklemin %50,9'unun Türkiye'deki ikamet süresi 1 ile 2 buçuk yıl arasında değişirken, %33'ü en az 2 yıl 7 ay ve en fazla 5 yıldır Türkiye'de yaşamaktadır. %16,1'lik bir kesimin Türkiye'deki ikamet süresi ise 5 yıl 1 ay ile 8 yıl arasında değişmektedir. Örneklemin %65,2'si ailesiyle birlikte yaşarken %34,8'i yurttan kalmaktadır.

Tablo 1: Örneklemin Ölçeklerden Aldığı Toplam Puanlar

Ölçekler	N	Min.	Max.	\bar{X}	Sd.
Kültürel Uyum Ö.	112	1,79	4,57	3,27	,54
Olumlu Dinî Başa Çıkma Ö.	112	1,14	4,00	3,42	,50
Olumsuz Dinî Başa Çıkma Ö.	112	,33	3,33	1,77	,53

Tablo 1' görüldüğü üzere araştırmaya katılan örnekleme grubunun kültürel uyum ölçeğinden aldığı ortalama skor $\bar{X}=3,27$ ile ortanın üstündedir³⁸. Örnekleme grubunun olumlu dinî başa çıkma ölçeğinden aldığı ortalama skor ise $\bar{X}=3,42$ ile yine ortanın üstü olarak belirlenmiştir. Ancak olumsuz dinî başa çıkma ölçeğinden alınan puanın $\bar{X}=1,77$ ile ortanın altında olduğu görülmektedir.³⁹

³⁷ Erhan Aydın, "Türkiye'deki Üniversitelerde Öğrenim Gören Suriye Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Durumlarının Sosyolojik Analizi", 1919B011700426 Kodlu 2209 Tübitak Üniversite Öğrencileri Araştırma Destek Projesi, 2018.

³⁸ Kültürel uyum ölçeğinden en az 1, en fazla 5 puan alınabilir.

³⁹ Dini Başa Çıkma ölçeğinden en az 1, en fazla 4 puan alınabilir.

138 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...

Örneklem grubunun kültürel uyum düzeyleri demografik değişkenlerden sadece örneklem uyruğuna göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılık göstermiştir. Buna göre Suriyeli öğrencilerin kültürel uyum düzeyleri ($\bar{X} = 3,48$), Irak ($\bar{X} = 3,19$) ve Afganistan ($\bar{X} = 3,06$) kökenli öğrencilerden daha yüksek olup, aralarındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p < .01$).

Tablo 2: Örneklem Uyruğuna Göre Kültürel Uyum Düzeyleri

Uyruk	Suriye (N=45)		Irak (N=37)		Afganistan (N=30)		Fark		
	Ort.	sd.	Ort.	sd.	Ort.	sd.	F	p	
Kültürel Uyum	3.48	,52	3.19	,59	3.06	,37	6,62	.002	Suriye-Irak Suriye-Afganistan

Örneklem grubunun 'olumsuz dinî başa çıkma' düzeyleri ile demografik ve bazı bağımsız değişkenler arasında herhangi bir anlamlı ilişkiye rastlanmamışken 'olumlu dinî başa çıkma' düzeyleri ile demografik değişkenlerden sadece uyruğa, cinsiyete ve yaş aralığına göre istatistiksel açıdan anlamlı farklılıklar görülmüştür.

Tablo 3: Demografik Değişkenlere Göre 'Olumlu Dinî Başa Çıkma' Düzeyleri

Cinsiyet	Kız (N=60)		Erkek (N=52)		u	z	p
	Sır.P. Ort.	Sır.Top.	Sır.P. Ort.	Sır. Top.			
Olumlu Dinî Başa Çıkma	64,46	3867,50	47,32	2460,50	1082,50	2,80	,005

Yaş Aralığı	14-16 (N=32)	17-20 (N=56)	21-24 (N=24)	Fark	
	Sır.Puan Ort.	Sır.Puan Ort.	Sır.Puan Ort.	p	
Olumlu Dinî Başa Çıkma	47,47	55,64	70,54	.029	14-16 ile 21-24

Memleket	Suriye (N=45)	Irak (N=37)	Afganistan (N=30)	Fark	
	Sır.Puan Ort.	Sır.Puan Ort.	Sır.Puan Ort.	p	
Olumlu Dinî Başa Çıkma	62,91	59,95	42,63	.021	Suriye- Afganistan

Tablo 3'de görüldüğü üzere kız öğrencilerin olumlu dinî başa çıkma düzeyleri ($\bar{X} = 64,46$) erkek öğrencilerden ($\bar{X} = 47,32$) daha yüksektir. Aradaki farklılık ise istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p < .01$). Ayrıca 21-24 yaş aralığında olan öğrencilerin olumlu dinî başa çıkma düzeylerinin daha yüksek olduğu ($\bar{X} = 70,54$) ve 14-16 yaş aralığında olan öğrencilere göre (

$\bar{X}=47,47$) aradaki farklılığın anlamlılık düzeyine ulaştığı görülen araştırmada, Suriye kökenli öğrencilerin olumlu dinî başa çıkma düzeyleri ($\bar{X}=62,91$) daha yüksek bulunmuş ve Afganistan'lı öğrencilerin ortalamasına göre ($\bar{X}=42,63$) anlamlı bir farklılık düzeyine ulaşmıştır ($p<.05$).

Tablo 4: Kültürel Uyum ile Dinî Başa Çıkma Arasındaki İlişkiler

Faktör	1	2	3
1- Kültürel uyum	1		
2- Olumlu Dinî Başa Çıkma	,269**	1	
3- Olumsuz Dinî Başa Çıkma	,018	,111	1
Ortalama	3,27	3,42	1,77
Sd.	,54	,50	,53

Tablo 4'te de görüldüğü üzere kültürel uyumun dinî başa çıkma tarzlarından sadece olumlu dinî başa çıkma ile arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir ($r=.269$, $n=112$, $p=.004$).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulgularına göre örneklem grubunun kültürel uyum ($\bar{X}=3,27$) ve olumlu dinî başa çıkma düzeyleri ortanın üstünde olup ($\bar{X}=3,42$), olumsuz dinî başa çıkma düzeyleri ise ortanın altındadır ($\bar{X}=1,77$). Bu sonuçtan hareketle Suriye, Irak ve Afganistan kökenli mülteci öğrencilerin yaşadıkları çevreyle uyumlu bir hayat sürmeye çalıştıkları ve zorunlu göçün beraberinde getirdiği yıkıcı stresin etkisinden kurtulmada olumlu dinî başa çıkma mekanizmalarını kullandıkları söylenebilir. Yani mülteci öğrenciler, yaşadıkları zorunlu göçün travmatik etkilerini azaltmak için büyük oranda Tanrı'ya yönelip, dinî referanslardan destek almakta, yaşanan olumsuzlukları imtihan olarak algılamakta, Allah'a yönelmenin kendilerine güç vereceğini düşünmekte ve öfke kontrolü konusunda Yaratıcı'nın sevgi, şefkat ve merhametine sığınmaktadırlar. Olumlu dinî başa çıkmayı ön plana çıkaran bu sonuç, dinî başa çıkmanın farklı değişkenlerle ilişkisini konu alan araştırma bulgularıyla genel olarak uyumludur. Nitekim yurt içi ve yurt dışında dinî başa çıkmanın öfke, dua, sabır, şükür, hayat memnuniyeti, ruh sağlığı, fiziksel engellilik, benlik saygısı, stres, depresyon ve yaşam olayları gibi değişkenlerle ilişkisini ortaya koyan pek çok araştırma, insanların zor durumda kaldıklarında daha çok olumlu dinî başa çıkmaya yöneldiklerini göstermektedir.⁴⁰ Gerek yurt içinde gerekse yurt dışında mülteci örneklemleri üzerinden dinî başa çıkmanın herhangi bir değişkenle ilişkisini konu

⁴⁰ Bk. Abdulaziz Aflakseir - Peter G. Coleman, "The Influence of Religious Coping on the Mental Health of Disabled Iranian War Veterans", *Mental Health, Religion & Culture* 12/2 (2009): 175-190, Ali Ayten v.dğr., "Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012): 74-76, Selvi Muhcu, *Ortopedik Engellilik ve Dini Başa Çıkma* (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, 2015), 32, Yunus Emre Temiz, *Yetişkinlerde Dinî Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua* (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014), 169, Sema Eryücel, *Yaşam Olayları ve Dinî Başa Çıkma* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 150, Demir, *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma*, 208, Gülüşan Göcen, "Tüp Bebek Tedavisi Almış Kadınların Dinî Başa Çıkma Süreçleri ve Dinî Yaşantıları Üzerine Nitel Bir Araştırma", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015): 174-176, Ahmet Canan Karakaş - Mustafa Koç, "Stresle Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2014): 616. Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", 243, Randy Hebert v.dğr., "Positive and Negative Religious

140 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...

alan çalışma sayısı son derece sınırlıdır. Bu konuda Türkiye’de Zeynep Sağır’ın hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde çalışmaları mevcuttur. Mültecilere yönelik yapılan bu çalışma bulgularının dinî başa çıkma tarzları bağlamında araştırma bulgularıyla paralellik arz ettiği görülmektedir. Nitekim Sağır’ın, Suriye kökenli mülteci bireylerde dinî başa çıkma ve ruh sağlığını konu alan yüksek lisans tezindeki bulgulara göre örneklemin olumlu dinî başa çıkma etkinliklerine başvurma ortalaması 23.90’dır (Alınabilecek en yüksek puan 28’dir).⁴¹ Sağır’ın doktora çalışmasının örneklemini ise Suriyeli kadın mültecilerden seçilmiş olup kültürel uyum, ruh sağlığı ve din ilişkisini konu edinmektedir. Bu çalışma bulgularına göre de örneklemin olumlu dinî başa çıkma etkinliklerine başvurma ortalaması 25.46’dır (Alınabilecek en yüksek puan 28’dir). Bu sonuç mültecilerin zorunlu göç ve beraberinde yaşadıkları olumsuzlukların üstesinden gelme konusunda imtihan, sabır, tevekkül, Tanrı’ya yönelme ve O’nun merhametine sığınma gibi olumlu dinî başa çıkma yöntemlerine önemli derecede başvurduklarını göstermektedir.⁴²

Daha önce de ifade edildiği gibi savaşa bağlı olarak yaşanan zorunlu göç, maddi ve manevi kayıplar içeren travmatik bir yaşantıdır. Şiddetli ve yüksek düzeyde strese yol açan bu tür olumsuz yaşantılarla mücadelede maneviyatın en büyük katkısı ise olumlu dinî başa çıkma yoluyla olmaktadır. Nitekim dinî ve manevi inançlar, travma mağdurunun anlam arayışına en tatminkâr cevaplar sunarak ona bilişsel tatmin sağlamasının yanı sıra imanın getirdiği teslimiyet duygusuyla durumu kabullenme aşamasına geçmesine yardımcı olmakta ve travmayla mücadelesine olduğu kadar travma sonrası gelişimine de katkı sağlamaktadır.⁴³ Bu tespit, çalışma bulgularıyla da desteklenmektedir. Nitekim Doğan (2018) tarafından yapılan bir çalışmada dinî başa çıkma ve bu kapsamda değerlendirilen sabır ve şükür yöneliminin, travma sonrası gelişimi açıklayan faktörler arasında olduğu ve toplam varyansın % 27.6’sını açıkladığı görülmektedir.⁴⁴

Mülteci öğrencilerin kültürel uyum düzeylerinin ortanın üstünde bulgulanmış olması bu öğrencilerin Türkiye’deki yaşamlarından genel olarak memnun oldukları, yerel kültürün norm ve değerlerine uyma ve sosyal yapıya entegre olma konusunda başarılı oldukları şeklinde yorumlanabilir. Örneklem grubunun 14-24 yaş aralığında olmaları ve lise ve üniversite düzeyinde öğrenim görüyor olmalarının hem dil hem de sosyal uyum becerilerini geliştirmede etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim arkadaş ilişkilerinin yoğun yaşadığı okul ortamının sosyalizasyon sürecine katkısının yanı sıra, öz-saygıyı şekillendirmesi, başa çıkma stratejilerini geliştirmesi ve toplumsal değerleri kazandırması bakımından kompleks bir yaşam alanı olduğu inkâr edilemez.⁴⁵ Ayrıca mülteci öğrencilerin eğitim aldıkları kurumlarda dil ve uyum becerilerini artırmaya yönelik ek çalışmaların bulunmasının da bu süreci kolaylaştırdığı söylenebilir. Zira dil becerilerini geliştirme ile kültürel etkileşim arasında doğrudan

Coping and Well-being in Women with Breast Cancer”, *Journal of Palliative Medicine* 12/6 (2009): 537, Kenneth I. Pargament v.dğr., “Religious Coping Among The Religious: The Relationships Between Religious Coping and Well-being in a National Sample of Presbyterian Clergy, Elders, and Members”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/3 (2001): 497.

⁴¹ Zeynep Sağır, *Surieli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 45,69.

⁴² Sağır, *Surieli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 115.

⁴³ Zeynep Şimşir v.dğr., “Religion and Spirtuality in the Life of Individuals With Paraplegia: Spiritual Journey From Trauma to Spirtual Development”, *Spirtual Psychology and Counseling* 2 (2017): 97.

⁴⁴ Mebrure Doğan, “Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Gelişimlerinde İçsel Dinî Motivasyon, Dinî Başa Çıkma, Sabır ve Şükürün Rölü”, *Turkish Studies* 13/25 (Aralık 2018): 207-230.

⁴⁵ Gözde Özer, *Öz-Belirleme Kuramı Çerçevesinde İhtiyaç Doyumu, İçsel Güdülenme ve Bağlanma Stillerinin Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşlarına Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009), 38.

bir ilişkinin olduğu bilinmektedir.⁴⁶ Bu bağlamda kısa adı Tömer olan Türkçe Öğretim Merkezi'nin, Karabük Üniversitesi'ndeki yabancı uyruklu öğrencilere verdiği eğitimle, dil problemini minimize etmeye çalışması uyum sürecine olumlu katkı sağlamaktadır. Aynı şekilde Gençlik ve Spor Bakanlığı gibi devlete bağlı birimlerin desteklediği, yerel kurumların da paydaş olarak dahil edildiği sosyal uyum projelerinin de öğrencilerin hem dil becerilerini hem de uyum düzeylerini artırmaya yönelik bir amaca hizmet ettiği söylenebilir. Örneklem grubuyla yerel halkın ortak dinî inançlarından kaynaklanan dinî gelenek ve göreneklerde benzer unsurlar taşınmasının uyumu etkileyen en önemli faktörlerinden biri olduğu göz ardı edilmemelidir. Nitekim kültürel mesafe yakınlığının psiko-sosyal uyumu kolaylaştıran unsurlardan biri olduğu araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir.⁴⁷ Bunun yanı sıra yaşanan sıkıntıların başkaları tarafından paylaşılıyor olduğunu bilmenin de öğrencilere psikolojik direnç kazandırdığı düşünülmektedir. Karabük Üniversitesi'nin yabancı uyruklu öğrenci sayısı itibarıyla Türkiye genelinde ilk sıralarda yer aldığı düşünülürse uyumun sadece mültecilerin değil pek çok ülkeden gelen yabancı uyruklu öğrencinin ortak problemi olduğu kabul edilebilir.

Konuya ilişkin yapılan bazı nitel çalışmalarda bizim bulgularımızın aksine mülteci öğrencilerin özellikle dil konusundaki yetersizliklerinin uyum önünde engel teşkil ettiğine dair sonuçlara rastlanmıştır. Örneğin Zevalsiz ve arkadaşı tarafından %47'sini Suriyelilerin oluşturduğu yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal uyum sürecini konu alan çalışmada, öğrencilerin dil ile ilgili yaşadığı problemler ve buna bağlı olarak ders anlamakta çektikleri güçlüğü %57 oranında uyuma engel teşkil ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu öğrencilerin Türkiye'deki eğitimden memnun olma ve başkalarına tavsiye etme oranının %87 olması, uyum konusunda bazı sıkıntıları olsa da Türkiye'de bulunmaktan memnun oldukları şeklinde yorumlanabilir.⁴⁸ Karipek'in Suriyeli mülteci öğrencilerin Türk toplumuna entegrasyonlarını anlamaya yönelik yaptığı nitel çalışmada da dil, kültürel mesafe ve etnik ayrılıklar, entegrasyona engel unsurlar olarak tespit edilmiştir.⁴⁹ Sağır'ın doktora çalışmasındaki bulgular kültürel uyum açısından değerlendirildiğinde, Suriyeli mültecilerin, Türkiye'ye minnet ve şükran duygusu beslemekle birlikte büyük bir kısmının en kısa zamanda tekrar ülkelerine dönme isteği taşıdıkları, bu durumun da yeni kültüre uyum sağlamalarının önünde engel teşkil ettiği ifade edilmiştir.⁵⁰ Yıldırım alp ve arkadaşlarının çalışma bulgularına göre de birçok Suriyelinin dil yetersizliği nedeniyle toplumdan kopuk bir şekilde yaşadığı ileri sürülmüştür. Söz konusu araştırmanın bulgularına göre çoğunlukla kendileri gibi mülteci olan bireylerle zaman geçiren katılımcıların, öz kültürlerinden kopuş yaşamadıkları ancak Türk toplumu ile de tam olarak kaynaşamadıkları tespit edilmiştir.⁵¹ Kamer Vakfı'nın Güneydoğu Anadolu bölgesinin 5 ilinde 1138 mülteciyle yaptığı anket sonuçlarına göre de mültecilerin eğitim konusunda yaşadığı en büyük problemlerinden birisinin dil problemi olduğu ortaya koyulmuştur.⁵² Erdo-

⁴⁶ Claudio Toppelberg - Brian A. Collins, "Language, Culture, and Adaptation in Immigrant Children", *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* 19/4 (2010): 697.

⁴⁷ Irina Galchenko - Fons Van de Vijver, "The Role of Perceived Cultural Distance in the Acculturation of Exchange Students in Russia", *International Journal of Intercultural Relations* 31/2 (2007): 181-197.

⁴⁸ Zevalsiz, "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği)", 3190.

⁴⁹ Karipek, "Asylum-Seekers Experience and Acculturation: a study of Syrian University Students in Turkey", 105-133.

⁵⁰ Sağır, *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*, 115, Karipek, "Asylum-Seekers Experience and Acculturation", 106.

⁵¹ Yıldırım alp v.dğr., "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma", 122.

⁵² Kamer Vakfı, "Sığınmacı Kadınlar Beş İl Raporu", erişim 21 Kasım 2018 http://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=254

142 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...

ğan ve ekibinin Suriyelilerle ilgili toplumsal kabul ve uyum araştırmasında ise mültecilerin genel olarak Türk halkına müteşekkir olmakla birlikte eğitim ve istihdam konusunda büyük problemler yaşadıkları ifade edilmiştir.⁵³

Araştırmanın kültürel uyumla ilgili bulguları toplu değerlendirildiğinde uyumun çift yönlü bir süreç olduğunu tekrar hatırlatmak gerekir. Mültecilerin uyum için sarfettikleri çabanın yanı sıra özellikle yerel halkın tavrı ve konuya ilişkin devlet politikalarının bu konuda belirleyici olduğu söylenebilir. Nitekim yerel halkın mültecilere yönelik tutum ve kabulleri üzerine yapılan bazı araştırmalar, yerel halkın meseleye büyük oranda “din kardeşliği” ve “insani görev” bağlamında baktığı ancak yine de mültecilere yönelik kabul ve uyumu güçleştirecek kaygılar taşıdığını göstermektedir.⁵⁴ Özellikle mültecilerin kalma süreleri uzadıkça yerel halkın “misafir” algısında değişiklikler olduğu ileri sürülürken, mültecilerin ülkelerine dönme isteklerinin canlı olmasının da bu süreci olumsuz etkileyen faktörler arasında olduğu belirtilmektedir.⁵⁵

Kültürel uyum ile demografik ve bazı bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren araştırma bulgularına göre kültürel uyumun sadece örneklemin uyruğu ile anlamlı bir ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Suriye kökenli mülteci öğrencilerin kültürel uyum puan ortalamaları ($\bar{X} = 3,48$), Irak ($\bar{X} = 3,19$) ve Afganistan ($\bar{X} = 3,06$) uyruklu öğrencilerden daha yüksek olup, aralarındaki farklılık $p < .01$ düzeyinde anlamlı görülmüştür. Suriye kökenli mültecilerin gerek sayı olarak diğer mültecilere göre daha fazla olması gerekse sosyal destek faaliyetlerinin bir devlet politikası olarak benimsenmesinin bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca çoğunluğunun ailesiyle birlikte göç etmiş olmasının etkisiyle bu travmatik süreci birlikte atlatıyor olmalarının verdiği manevi desteğin Suriyeli mültecilerin entegrasyon sürecine olumlu katkı sağladığı söylenebilir.

Olumlu dinî başa çıkmanın cinsiyet, yaş ve uyrukla anlamlı ilişkisi olduğu tespit edilen araştırma bulgularına göre yaş aralığı 21 ile 24 aralığında olanlar, Suriye kökenli olanlar ve kız öğrenciler, olumlu dinî başa çıkma etkinliklerine daha fazla yönelmektedir. 21-24 yaş aralığı, araştırma örnekleminin en üst sınırındadır. Bu sonuç, literatürde yaş ilerledikçe olumlu dinî başa çıkma etkinliklerine yönelme oranının arttığını gösteren bulgularla benzerlik arz etmektedir.⁵⁶ Bu durum bireylerin yaş ilerledikçe dine daha içten motive olmaları sonucu dindarlık düzeylerinin artmasıyla izah edilebilir.⁵⁷ Dindarlığın, özellikle ‘olumlu dinî başa çıkma’ etkinliğini açıklayan bir faktör olduğu yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur. Örneğin Ayten ve Yıldız’ın çalışma bulgularına göre dindarlığın olumlu dinî başa çıkmayı açıklama oranı %43’tür. Bu çalışmanın beta katsayıları dikkate alındığında, her iki değişken arasında olumlu ve güçlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir.⁵⁸ Ancak literatür taramasında yaş ile ‘dinî başa

⁵³ Murat Erdoğan, “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”, erişim 21 Kasım 2018 www.Hugo.hacettepe.edu.tr

⁵⁴ Murat Erdoğan v.dğr., “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”.

⁵⁵ Yıldırım v.dğr., “Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma”, 112, Navruz, *Bütünleşme ve Ayrışma İkileminde Kent Mültecileri: Konya’da Suriyeli Mülteciler*, 67-68, Erdoğan v.dğr., “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”.

⁵⁶ Özgül, *Dinî Başa Çıkma ile Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*, 76, Özdemir, *Palyatif Bakım Alan Hastaların Yakınlarının Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar ile Dinî Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, 2016), Sağır, *Suriyeli Mültecilerde Dini Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*, 51, Acar, *Kur’an Kurslarına Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri, Dinî Başa Çıkma Faaliyetleri ve Psikolojik İyilik Halleri*, 147, Ayten v.dğr., “Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, 68.

⁵⁷ Faruk Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016), 230, Ayten, *Tanrı’ya Sığınmak*, 96.

⁵⁸ Ali Ayten – Refik Yıldız, “Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dinî Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016): 297.

çıkma' etkinliklerine yönelme arasında istatistiki açıdan anlamlılık düzeyine ulaşmayan araştırmalara da rastlanmıştır.⁵⁹

Kız öğrencilerin olumlu dinî başa çıkma etkinliklerine daha fazla yöneldiğine ilişkin bulgular, dinî başa çıkmayı konu alan farklı araştırma bulgularıyla genel olarak örtüşmektedir.⁶⁰ Bu durum kadınların daha dindar olmaları veya duygusal yapıları itibarıyla manevi desteğe daha çok ihtiyaç duyuyor olmalarıyla izah edilebilir. Nitekim bazı araştırmalar kadınların suçluluk, kaygı, stres ve sıkıntı ölçümlerinin erkeklere oranla daha fazla bulgulandığını göstermekle birlikte dindarlık düzeylerinin de daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.⁶¹ Ancak bu konuda anlamlı bir ayrışmanın olmadığını gösteren araştırmalar da mevcuttur.⁶²

Araştırma bulguları 'olumlu dinî başa çıkma' ile kültürel uyum arasında yüksek olmasa da anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur ($r=.269$, $n=112$, $p=.004$). Daha önce de ifade edildiği gibi kültürel uyumu etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Ancak dinin, özellikle zorunlu göç gibi insan gücünü aşan engellemeler karşısında çaresizlik içine düşen bireyin yeniden uyum düzeyine ulaşmasını kolaylaştırıcı bir fonksiyon ürettiği, onu ayrı bir yerde konumlandırmaktadır. Nitekim yapılan bazı çalışmalar, sıkıntılı zamanlarda Tanrı'yla olumlu bir ilişkinin içinde bulunarak imtihan, sabır, şükür, dua, tevekkül, Tanrı'ya sığınma ve hayatı yeniden anlamlandırma gibi olumlu dinî başa çıkma unsurlarına yönelmenin ruh ve beden sağlığı üzerinde koruyucu, iyileştirici ve telafi edici etkilere sahip olduğunu göstermektedir.⁶³ Ayrıca dinin ırkçı eğilimlere eleştirisi ve yardımlaşma, paylaşma, birlik, beraberlik, kardeşlik ve empati gibi evrensel ahlaki değerlere vurgu yapıyor olmasının da entegrasyona olumlu katkı sağladığı ve bu anlamda koruyucu bir fonksiyon ürettiği söylenebilir. Kaldı ki değerler ekseninde yaşama ve hareket etmenin kaygı düzeyini düşürerek yaşam doyumunu arttırdığı ve stres toleransını yükselttiği, konuya ilişkin araştırma sonuçlarıyla da desteklenmektedir.⁶⁴

⁵⁹ Demir, *Şükran Çevik Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dini Başa Çıkma*, 152, Gümüş, *Evde Bakım Ücretinden Yararlanan Bakıcılarda Dini Başa Çıkma: Bucak Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017), 92, Esma Salim, *Boşanma Sürecindeki Bireylerde Başa Çıkma Stratejileri ve Dinî Başa Çıkma: Isparta Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017), 83, Temiz, *Yetişkinlerde Dinî Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua*, 112.

⁶⁰ Ekşi, *Başçıkma, Dinî Başçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, 96, Ali Ayten - Zeynep Sağır, "Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014): 5-18, Murat, *Yas ve Dini Başçıkma: Bir Klinik Örneklem Değerlendirmesi*, 88, Mustafa Özgül, *Dinî Başa Çıkma ile Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, 2017), 75, Sağır, *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*.

⁶¹ Asım Yapıcı, "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri", *Dinî Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı* (2016): 141,152, Murat, *Yas ve Dini Başçıkma: Bir Klinik Örneklem Değerlendirmesi*, 117.

⁶² Ayşe Şentepe, "Yaşlılık Döneminde Dinî Başa Çıkma", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2015): 186-205, Gümüş, *Evde Bakım Ücretinden Yararlanan Bakıcılarda Dinî Başa Çıkma: Bucak Örneği*, 90, Özdemir, *Palyatif Bakım Alan Hastaların Yakınlarının Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar ile Dinî Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 37, Sabriye Nazlı Batan, *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dinî Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016), 119, Demir, *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dinî Başa Çıkma*, 151, Karakaş -Koc, "Stresle Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", 616, 626.

⁶³ Bk. Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak*, 77-88.

⁶⁴ Ali Engin Uygur, *Değerler Sisteminin (Dinî Başa Çıkma, Affedicilik ve Emmons Şükür Ölçekleri Açısından) Anksiyete Duyarlılığı Üzerinde Yordayıcı Etkisi: Metakognisyonların Aracı Rolü* (Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2016), 88, Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli: Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011).

144 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...

Sonuç olarak, araştırma bulguları mülteci öğrencilerin kültürel uyumları ile "olumlu dinî başa çıkma" etkinliklerine yönelmeleri arasında anlamlılık düzeyine ulaşan bir ilişkinin varlığını göstermektedir. Bu nedenle mülteci öğrencilerin manevi rehberlik ve destek faaliyetlerine dahil edilmelerinin entegrasyon sürecine daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca gerek mülteci öğrencilerin gerekse yerel halk ve öğrencilerin birbirlerini öteleştireci yaklaşım içine girmelerini engelleyecek ve birlikte yaşama kültürünü geliştirecek değer merkezli proje ve faaliyetler yürütülmesinin ve bu faaliyetlerin hem sivil toplum örgütleri hem de devlet eliyle desteklenmesinin önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Entegrasyonun önündeki en büyük engellerden birisi olan dil problemini ortadan kaldırmak üzere ücretsiz dil kurslarının açılmasının ve kampüs ve çevresinde öğrencilerin daha uyumlu ilişkiler geliştirebileceği sosyo-kültürel ağlar kurulmasının bu konuda olumlu katkılar üretebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, Hatice. *Kur'an Kurslarına Devam Eden Kadınlar Arasında Dindarlık Biçimleri, Dinî Başa Çıkma Faaliyetleri ve Psikolojik İyi Halleri*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.
- Aflakseir, Abduaziz – Coleman, Peter G. "The Influence of Religious Coping on the Mental Health of Disabled Iranian War Veterans". *Mental Health, Religion & Culture* 12/2 (2009): 175-190.
- Atkinson, Rita L. – Atkinson, Richard C. – Smith, Edward E. – Bem, Darly J. – Hoeksema, Susan Nolen. *Psikolojiye Giriş*. Trc. Yavuz Alogan. 6. Baskı. İstanbul: Arkadaş Yayınları, 2010.
- Aydın, Erhan. "Türkiye'deki Üniversitelerde Öğrenim Gören Suriye Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Durumlarının Sosyolojik Analizi". *1919B011700426 Kodlu 2209 Tübitak Üniversite Öğrencileri Araştırma Destek Projesi*, 2018.
- Aysan, Ferda. "Başarıya Stratejisi Ölçeğinin Türkçe Formunun Oluşturulması". *Ege Eğitim Dergisi* 3/1 (2003): 123-132.
- Ayten Ali – Refik Yıldız. "Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dinî Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/1 (2016): 281-308.
- Ayten Ali – Zeynep Sağır. "Dindarlık, Dinî Başa Çıkma ve Depresyon İlişkisi: Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (2014): 5-18.
- Ayten, Ali – Göcen, Gülşan – Sevinç, Kenan – Öztürk, Eyüp E. "Dinî Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012): 45-79.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak, Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- Balcıoğlu, İbrahim. *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç*. İstanbul: Elit Kültür Yayınları, 2007.
- Baltaş, Zuhale – Baltas, Acar. *Stres ve Başarıya Yolları*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2012.
- Batan, Savriye Nazlı. *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dinî Başa Çıkmanın Yaşam Duyumuna Etkileri*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Berry, John W. "Acculturation: Living Successfully in Two Cultures". *International Journal of Intercultural Relations* 29 (2005): 697-712.
- Cengiz, Erdi. *Suriyeli Ortaokul Öğrencilerinin Psikososyal Uyum Sorunları ile Demografik Özellikler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi, 2018.
- Demir, Şükran Çevik. *Ergenlerde Benlik Saygısı ve Dinî Başa Çıkma*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2013.
- Doğan, Mebrure. "Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Gelişimlerinde İçsel Dinî Motivasyon, Dinî Başarıya, Sabır ve Şükürün Rolü", *Turkish Studies* 13/25 (Aralık 2018): 207-230.

- Durak, Ayşegül – Şahin, Nesrin Hisli. “Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği: Üniversite Öğrencileri İçin Uyarlanması”. *Türk Psikoloji dergisi* 10/34 (1995): 56-73.
- Ekşi, Halil. “Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri ile Başa Çıkma Tarzları: Kanonik Korelasyonel Bir Analiz”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* 10/4 (2010): 2141-2176.
- Ekşi, Halil. *Başaçıkma, Dinî Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma: Eğitim, İlahiyat ve Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin Karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2001.
- Erdoğan, Murat. “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması”. Erişim: 21 Kasım 2018. www.Hugo.hacettepe.edu.tr
- Eryücel, Sema. *Yaşam Olayları ve Dinî Başaçıkma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.
- Folkman, Susan – Moskowitz, Judith Tedlie. “Coping: Pitfalls and Promise”. *Annual Review of Psychology* 55 (2004): 745-774.
- Folkman, Susan – Lazarus, Richard S. “If It Changes It Must Be A Process: Study Of Emotion And Coping During Three Stages Of A College Examination”. *Journal of Personality and Social Pssychology* 28/1 (1985): 150-170.
- Folkman, Susan – Lazarus, Richard S. – Schetter, Christine Dunkel – Gruen, Rand. “Dynamics of Stressful Encounter Cognitive Appraisal, Coping and Encounter Outcomes”. *Journal of Personality and Social Psychology* 50/5 (1986): 992-1003.
- Folkman, Susan – Lazarus, Richard S. – Gruen, Rand – DeLongis, Anita. “Appraisal, Coping, Health Status, and Psychological Symptoms” *Journal of Personality and Social Psychology* 50/3 (1996): 571-579.
- Folkman, Susan. “Positive Psychological States And Coping With Severe Stress”. *Social Science Medicine* 45/8 (1997): 1207-1221.
- Galchenko Irina – Fons Van de Vijver. “The Role of Perceived Cultural Distance in the Acculturation of Exchange Students in Russia”. *International Journal of Intercultural Relations* 31/2 (2007): 181-197.
- Göcen, Gülüşan. “Tüp Bebek Tedavisi Almış Kadınların Dinî Başaçıkma Süreçleri ve Dinî Yaşantıları Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015): 165-216.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Geçici Koruma”. Erişim: 5 Aralık 2018. http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_iceri.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. “Kavramlar Dizini”. Erişim: 10 Kasım 2018. Erişim: 10 Kasım 2018. http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_tasar%C4%B1m_icler.pdf.
- Gümüş, Recep. *Evde Bakım Ücretinden Yararlanan Bakıcılarda Dinî Başaçıkma: Bucak Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. 13. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları 2014.
- Hood, Ralph W. – Peter C. Hill - Spilka Bernard. *The Psychology of Religion An Empirical Approach*. 4nd Edition. New York: The Guilford Press 2009.
- Hebert, Randy – Zdaniuk, Bozena – Schulz, Richard – Scheir, Michael. “Positive and Negative Religious Coping and Well-being in Women With Breast Cancer”. *Journal of Palliative Medicine* 12/6 (2009): 537-545.
- Kamer Vakfı. “Sığınmacı Kadınlar Beş il Raporu”. Erişim: 21 Kasım 2018. http://kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=254.
- Karaca, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset, 2017.
- Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016.
- Karakaş, Ahmet Canan – Koç, Mustafa. “Stresle Başa Çıkma ve Dinî Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/3 (2014): 610-631.
- Karipek, Yusuf Ziya. “Asylum-Seekers Experience and Acculturation: a Study of Syrian University Students in Turkey”. *Turkish Journal of Middle Eastern Studies* (2017): 105-133.

146 | Zeynep Özcan. Mülteci Öğrencilerin Kültürel Uyumları ile Dinî Başa Çıkmaları Arası...

- Kula, Naci. "Deprem ve Dinî Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002): 234-255.
- Lazarus, Richard S. - Folkman, Susan. *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer, 1984.
- Maltby, John - Dayb, Liza. "Religious Orientation, Religious Coping and Appraisals of Stress: Assessin Primarya Appraisal Factors in the Relationship Between Religiosity and Psychological Well-Being". *Personality and Individual Differences* 34 (2003): 1209-1224.
- Marshall, Gordon. "Toplumsal Entegrasyon ve Sistem Entegrasyonu". *Sosyoloji Sözlüğü*. Tcm. Osman Akınbay - Derya Kömürçü. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999.
- Martinkainen, Tuomas. "Din, Göçmenler ve Entegrasyon". Tcm. Nebile Özmen. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (2010/1): 263,276.
- Mcintosh, Daniel N. "Religion -as- Schema With Implication for the Relation Between Religion and Coping". *The International Journal for the Psychology of Religion* 5/1 (1995): 1-16.
- Muhcu, Selvi. *Ortopedik Engellilik ve Dinî Başa Çıkma*. Yüksek Lisan Tezi, Hitit Üniversitesi, 2015.
- Murat, Ayşe. *Yas ve Dinî Başa Çıkma: Bir Klinik Örneklem Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, RTE Üniversitesi 2018.
- Navruz, Mücahit. *Bütünleşme ve Ayrışma İkileminde Kent Mültecileri: Konya'da Suriyeli Mülteciler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015.
- Özcan, Zeynep. "Birlikte Yaşamın İmkânı Olarak 'Öteki'yi Anlamak". *Hız Peygamber ve Birlikte Yaşama Hukuku. Kutlu Doğum Sempozyum Bildirileri* (Mardin, 17-19 Nisan 2015). 531-544. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- Özdemir, Erol. "Suriyeli Mültecilerin Türkiye'deki Algıları". *Savunma Bilimler Dergisi* 16/1 (Mayıs 2017): 115-136.
- Özdemir, Fatma. *Palyatif Bakım Alan Hastaların Yakınlarının Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar ile Dinî Başa Çıkma Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, 2016.
- Özgül, Mustafa. *Dinî Başa Çıkma ile Sürekli Öfke-Öfke İfade Tarzları İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, 2017.
- Özmen, Nebile. "Göçün 50. Yılında Entegrasyon ve Din İlişkisinin Dönüşen Parametreleri: Almanya'da Türkler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/19 (2011): 395-412.
- Özer, Gözde. *Öz-Belirleme Kuramı Çerçevesinde İhtiyaç Doyumu, İçsel Güdülenme ve Bağlanma Stillerinin Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşlarına Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009.
- Pargament, Kenneth Ira- Mark S. Rye. *Forgiveness as a Method of Religious Coping, Dimensions of Forgiveness: Psychological Research Theological Perspectives*. Ed. Everett Wordhington. London: Templeton Foundation Press, 1998.
- Pargament, Kenneth I. - Koenig, Harold - Smith, Bruce W. - Perez, Lisa M. "Patterns of Positive and Negative Religious Coping With Major Life Stressors". *Journal for the Scientific Study of Religion* 37/4 (1998): 710-724.
- Pargament, Kenneth I. - Hathaway, William - Kennell, Joseph - Jones, Wendy. "Religion and The Problem-Solving Process: Three Styles of Coping". *Journal for the Scientific Study of Religion* 27 (1988): 90-104.
- Pargament, Kenneth I. - Koenig, Harold - Perez, Lisa M. "The Many Methods of Religious Coping: Development and Initial Valdation of the RCOPE". *Jorunal of Clinical Psychology* 56/4 (2000): 519-543.
- Pargament, Kenneth I.- Taraeshwar, Nalini - Ellison, Christopher G. - Wulf, Keith M. "Religious Coping Among the Religious : The Relationships Between Religious Coping and Well-being in a National Sample of Presbyterian Clergy, Elders, and Members". *Journal for the Scientific Study of Religion* 40/3 (2001): 497-513.
- Pargament, Kenneth I. "Acı ve Tatlı: Dindarlığın Bedelleri ve Faydaları Üzerine Bir Değerlendirme". Tcm. Ali Ulvi Mehmedoğlu. *ÇÜİFD* 5/1 (Ocak-Haziran 2005): 279-313.

- Pargament, Kenneth I. *The Psychology of Religion and Coping Theory, Research, Practice*. New York: The Guilford Press, 1997.
- Sağır, Zeynep. *Suriyeli Mültecilerde Dinî Başa Çıkma ve Ruh Sağlığı*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.
- Sağır, Zeynep. *Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.
- Salim, Esma. *Boşanma Sürecindeki Bireylerde Başa Çıkma Stratejileri ve Dinî Başa Çıkma: Isparta Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.
- Saral, Kübra. *Yetiştirme Yurdunda Kalan Ergenlerin Stresle Başa Çıkma Tarzları Eğitim Öğretim Yaşantılarında Stresle Başa Çıkma ve Sosyal Karşılaştırma Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2013.
- Şahin, Nesrin Hisli. *Stres Nedir? Ne Değildir? Stresle Başa Çıkma: Olumlu Bir Yaklaşım*, Ed. Nesrin Hisli Şahin. 4. Baskı. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 1981.
- Şentepe, Ayşe. "Yaşlılık Döneminde Dinî Başa Çıkma". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2015): 186-205.
- Şimşir, Zeynep – Dilmaç, Bülent – Boynueğri, S. Tuba. "Religion and Spirituality in the Life of Individuals With Paraplegia: Spiritual Journey From Trauma to Spiritual Development". *Spiritual Psychology and Counseling* 2 (2017): 89-110.
- Tarhan, Nevzat. *Güzel İnsan Modeli: Ailede, Toplumda, Siyasette Değerler Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Temiz, Yunus Emre. *Yetişkinlerde Dinî Başa Çıkma Yöntemi Olarak Dua*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2014.
- Tezcan, Mahmut. *Dış Göç ve Eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2000.
- Tokur, Behlül. *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Toppelberg, Claudio O. – Collins, Biran A. "Language, Culture, and Adaptation in Immigrant Children". *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America* 19/4 (2010): 697-717.
- Türküm, Ayşe Sibel. *Stresle Başa Çıkma ve İyimserlik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1999.
- Uygur, Ali Engin. *Değerler Sisteminin (Dinî Başa Çıkma, Affedicilik ve Emmons Şükür Ölçekleri Açısından) Anksiyete Duyarlılığı Üzerindeki Yordayıcı Etkisi: Metakognisyonların Aracı Rolü*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, 2016.
- Yapıcı, Asım. "Cinsiyete Göre Farklılaşan Dindarlıklar ve Kadınlarda Dinsel Yaşamın Farklı Görüntüleri". *Dinî Araştırmalar, Kadın Özel Sayısı* (2016): 131-161.
- Yıldırım, Sinem - İslamoğlu, Emel – İyem, Cemal. "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma". *Bilgi* 35 (Kış 2017): 107-126.
- Zevalsız, Sinan – Gündoğ, Emine. "Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu (Karabük Üniversitesi Örneği)". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017): 3168-3192.